

شناخت بزهکاری و سیاست جنایی

پروفسور رنالد اتنف

تنظیم و تحقیق از: اسمعیل رحیمی نژاد

مقدمه

این مقاله موضوع کنفرانسی است که توسط پروفسور رنالد اتنف^۱ در تاریخ نهم اردیبهشت ماه ۱۳۷۲ در دارالعلم مفید قسم ایراد گردیده است و همزمان به وسیله آقای دکتر حسین نجفی ابرندآبادی به فارسی برگردانیده شده و پس از تصحیح و تحقیق چاپ شده است. ضمناً با توجه به تخصصی بودن موضوع کنفرانس جهت تبیین بیشتر موضوع (در موارد لازم) توضیحاتی در پاورقی آورده شده است.^۲

شناخت بزهکاری و سیاست جنایی

برای درک صحیح این عنوان ابتدائاً به تعریف جرم شناسی و بعضی از مفاهیم کلیدی آن می‌پردازیم:

جرم شناسی در یک تعریف ساده عبارت است از: «مطالعه علمی پدیده مجرمانه» این

۱ - Reynald othenhof.

- رنالد اتنف استاد دانشگاه‌های «پو» و «بوردو» در فرانسه است. رشته تخصصی وی بزهکاری اطفال یا حقوق جزای صغار است. وی علاوه بر شغل دانشگاهی دبیرکل انجمن بین‌المللی حقوق جزا، عضو هیأت مدیره جامعه بین‌المللی حقوق جزا و دبیر مجله حقوق جزای بین‌الملل است.

۲ - توضیحات پاورقی از نگارنده است.

پدیده مجرمانه باید مطابق با متدها و روشهای معمول در این رشته و در سه سطح مورد مطالعه قرار گیرد: بزه، بزهکار و بزهکاری.^۱

مرحله نخست: بزه یا جرم

جرم شناس برای تعریف جرم، طبیعتاً به آنچه که منابع قانون را تشکیل می‌دهد؛ اعم از این که این منابع عرفی باشند و یا شرعی و مذهبی [اخلاقی]، مراجعه می‌کند. پس تعریف جرم در جرم شناسی وسیع‌تر است از جرمی که در قانون جزا مطرح است؛ چرا که پدیده جرم یا مجرمانه علاوه بر جرم به معنای قانونی، انحراف اجتماعی - اخلاقی را نیز در بر می‌گیرد (پدیده‌ای که در قانون پیش‌بینی نشده است به طوری که دارای ضمانت اجرای کیفری نیست). بنابراین می‌بینیم که این تعریف وسیع از جرم به موضوع جرم شناسی هم وسعت می‌بخشد. پس جرم شناسی تنها به ضمانت اجرای کیفری که در قانون پیش‌بینی شده نمی‌پردازد، یعنی علاوه بر مجازات و سرکوبی، جرم شناسی به مسأله پیشگیری هم توجه دارد.

مرحله دوم: مجرم یا بزهکار

مجرم یا بزهکار، فردی است که از نظر جرم شناسی مرتکب جرم می‌شود^۲ (که باید به طور فردی مطالعه شود).

مرحله سوم: بزهکاری

یعنی تفسیر بزهکاری به عنوان یک پدیده کلی (مجموع جرایم ارتكابی در زمان و مکان معین).

اگر جرم شناسی راجع به این سه مرحله صحبت می‌کند به خاطر این است که در تبیین «پدیده مجرمانه» بین این سه سطح نباید اختلاط ایجاد کرد. البته گفتنی است که جرم شناسی معاصر، موضوع جدید و دیگری هم دارد که مربوط به نحوه واکنش پیکره اجتماع یا نحوه اعمال واکنش اجتماعی (با توجه به آنچه که ما به آن مجازات یا اقدامهای تأمینی و تربیتی می‌گوییم)

۱ - ژان پیناتل در این زمینه معتقد است که پدیده مجرمانه در سه سطح جدا از هم قابل تفسیر و تبیین است:

- الف - تفسیر بزهکاری به عنوان یک پدیده کلی و توده‌ای (مجموع جرایم ارتكابی در زمان و مکان معین)؛
 - ب - تفسیر و مطالعه بزهکار، به عنوان مباشر عمل مجرمانه که باید به طور فردی مطالعه شود؛
 - ج - مطالعه بزه یا عمل مجرمانه که باید آن را، با جدا کردن از زندگی یا پیشه مجرمانه مورد نظر، مطالعه کرد.
- ۲ - به عبارت دیگر تعریف مجرم ملازمه با تعریف جرم در جرم شناسی دارد و همان طوری که ذکر شد تعریف جرم در جرم شناسی وسیع‌تر از تعریف آن در حقوق جزاست؛ به عنوان مثال شخص دروغگو به جز در موارد استثنایی مثل شهادت دروغ، از نظر جزایی مجرم نیست ولی از نظر جرم شناسی مجرم است.

در مقابل جرم است.^۱ اما طبیعی است که در مورد جرم شناسی چه جرم شناسی نوع اول (جرم شناسی بالینی) و یا جرم شناسی نوع دوم (جرم شناسی واکنش اجتماعی) چه در زمان و چه در مکان اختلاف نظر وجود دارد. بنابراین ما در اینجا فقط به بعد کاربردی جرم شناسی (که در نهایت منتهی به مطالعه مفهوم سیاست جنایی می‌شود)، می‌پردازیم.

بنا به تعریفی که قاضی عالی‌رتبه فرانسوی «مارک آنسل»^۲ ارائه داده است سیاست جنایی، که هم علم است و هم هنر، سیاست اجتماعی را در زمینه مبارزه با جرم بیان می‌کند؛ به عبارت دیگر سیاست جنایی، نحوه سازمان دادن به واکنش‌های اجتماعی در مقابل پدیده مجرمانه است.^۳

از آنجایی که سیاست جنایی هم جنبه علمی دارد و هم جنبه هنری، لذا در مورد اصول سیاست جنایی هم دیدگاهها متفاوت است. با وجود این باید گفت که یک سیاست جنایی جرم‌شناختی^۴ زمانی موفق خواهد بود که با توجه به پژوهشها و اطلاعاتی که با روشها و ابزارهای قابل اعتماد در تبیین و تفسیر پدیده مجرمانه در سطوح مختلف به دست می‌آید تنظیم شده باشد؛ اما پژوهشها و مطالعاتی که در مورد بزهکاری انجام گرفته نادرست بوده است و شاید دلیل این امر فقدان یک ابزار شناخت دقیق و یک مرکز نظارتی لازم در پژوهشهای جرم‌شناختی بوده است و آن نیاز به مرکز و ابزاری است تا با استفاده از آنها بتوان یک سلسله داده‌ها و اطلاعات دقیقی را کسب نمود که در تهیه و تدوین سیاست جنایی مورد استفاده قرار گیرد؛

۱ - لازم به ذکر است که اگر دقیق‌تر سخن بگوییم نحوه اعمال واکنش اجتماعی علیه جرم موضوع جرم شناسی نیست بلکه از موضوعات جامعه شناسی حقوق کیفری است که جنبه‌های مختلف واکنش اجتماعی علیه جنایت را بررسی می‌کند و چنانکه آقای گسن (Raymond Gassin) می‌گوید: اصطلاح «جرم شناسی» به عنوان یک واکنش اجتماعی، در حقیقت نوعی خیانت به زبان (Abus de langage) است (جهت مطالعه بیشتر در این زمینه مراجعه کنید به کتاب مقدمه‌ای بر جرم‌شناسی، تألیف ریموند گسن، ترجمه دکتر کی‌نیا ص ۲۴ به بعد).

۲ - وی بنیانگذار مکتب دفاع اجتماعی جدید است. این مکتب در مقابل دو مکتب دفاع اجتماعی قدیم و مکتب تحققی ظهور کرده است. از اصول مهم این مکتب یکی قبول اصل مختار بودن انسان است که بر خلاف مکتب تحققی حقوق جزا می‌باشد و دیگری توجه به شخصیت مجرمین در تعیین مجازاتها است.

۳ - نظیر همین تعریف را دو تن دیگر از حقوقدانان برجسته فرانسوی (مرل و ویتر) از سیاست جنایی دارند. به عقیده ایشان، سیاست جنایی (که در عین حال هم علم است و هم هنر) مبتنی است بر کشف و تنظیم منطقی بهترین راه‌حلهای ممکن جهت حل مسائل مختلف ماهوی و شکلی که پدیده مجرمانه مطرح می‌کند. نکته دیگری که باید به آن توجه داشت این است که سیاست جنایی را نباید با سیاست کیفری اشتباه گرفت چرا که اولی دارای قلمرو وسیع‌تر از سیاست کیفری بوده و شامل سیاست کل دولت در مقابل پدیده مجرمانه است. در حالی که دومی تنها مربوط به سیاست دستگاه قضایی در مقابل جنایت است.

۴ - مفهوم سیاست جنایی در حقوق اسلام و این که آیا اساساً سیاست جنایی اسلام یک سیاست جنایی جرم‌شناختی (علمی) است و یا یک سیاست جنایی ایدئولوژیکی و یا تلفیقی از این دو، موضوع مقاله مستقل دیگری است که در فرصتهای مقتضی به تحقیق پیرامون آن خواهیم پرداخت. ان شاء...

بنابراین وقتی که شناخت کافی و دقیقی از بزهکاری وجود نداشته باشد، معمولاً گرایش بر این خواهد بود که یک سلسله تئوریهای ناقص جایگزین آنها گردد. با توجه به این دلایل^۱ بود که ضرورت ایجاد یک «مرکز دایمی نظارت بر تحول بزهکاری و پیشگیری از آن (اُبسرواتوار)»^۲ در فرانسه احساس گردید. بنابراین با توجه به محدودیتهای موجود در قلمرو مطالعات جرم شناختی و ضرورت نقش این مرکز، محور اصلی بحث خود را در دو بخش زیر خلاصه می‌کنیم:

الف - ضرورت ایجاد مرکز نظارت بر تحول بزهکاری و پیشگیری از آن؛
ب - چگونگی اداره و مکانیزم عملکرد «اُبسرواتوار».

بخش اول: چرا ایجاد این مرکز ضروری تشخیص داده شد؟

در این زمینه باید بگوییم که ضرورت ایجاد این مرکز ناشی از نواقص و معایبی بوده است که مربوط به ابزارهای شناخت بزهکاری می‌باشد. برای مثال، آمارهای جنایی که تبیین جهات مختلف پدیده مجرمانه با توجه به آنها صورت می‌گیرد به دلایل زیر نمی‌توانستند ما را در اتخاذ یک سیاست جنایی پیشگیرانه کمک کنند:

۱- از یک سو به دلیل فاصله‌ای که بین زمان تهیه و زمان انتشار آنها وجود دارد موجب تأخیر در شناخت بزهکاری می‌شود؛

۲- از طرف دیگر آمارهای جنایی از نظر محتوا بندرت در مطالعات جرم شناختی قابل استفاده می‌باشند؛ چرا که این آمارها بیشتر بیانگر میزان فعالیتها و کار مراجع و ارگانهای تهیه کننده آنهاست تا بیانگر ارقام جرایم ارتكابی؛ بنابراین آمارها که فاقد خصوصیات تفسیری (مثلاً زمان و مکان ارتكاب جرم) و به طور کلی ویژگیهایی از این قبیل که در مطالعات جرم شناختی مورد استفاده قرار می‌گیرد، هستند؛ از نظر جرم شناسی قابل استفاده نیستند. یعنی اوضاع و احوالی را که می‌توان آنها را با این جمله خلاصه کرد: «گذار از اندیشه به عمل»؛ به عبارت دیگر این روند کیفی را که گذار از اندیشه مجرمانه به عمل و ارتكاب عمل مجرمانه است؛ در آمارها نمی‌توانیم پیدا کنیم.^۳ در مورد اطلاعات مربوط به پرونده‌ها و مدارک هم محدودیتهایی وجود

۱- و دلایلی که بعداً خواهیم دید.

۲- Observatoire Permanent de la Delinquance at de sa pervation

این مرکز در سال ۱۹۸۷ در منطقه «پو» (جنوب غربی فرانسه) تأسیس گردید. و در حقیقت ایجاد آن در راستای پاسخ دانشگاه به عنوان یک مرکز علمی به درخواست «شورای پیشگیری از بزهکاری شهرستان پو» بود. (در فرانسه «شوراهای پیشگیری از بزهکاری شهرستان و استان» وجود دارد که هدف آنها تعیین و استقرار سیاستهای محلی پیشگیری از بزهکاری در شهرستان یا استان و نیز پاسخ به «احساس ناامنی» شهروندان است. مرکز دایمی نظارت بر تحول بزهکاری و پیشگیری از آن تحت مسؤلیت علمی مرکز پژوهشها و مطالعات پیرامون بزهکاری و ناسازگاری اطفال قرار دارد و اداره آن به عهده خود آقای رنالد اتنف است).

۳- البته دلایل مختلف دیگری نیز وجود دارد که نشان می‌دهد آمار بیانگر حجم واقعی جرایم ارتكابی در

داشت از جمله اینها این که دسترسی به آنها به راحتی (به دلیل محرمانه بودن) ممکن نبود و یا این که جنبه علمی نداشتند.

لذا برای رفع این مشکلات بود که مرکز دایمی نظارت بر بزهکاری و پیشگیری از آن در منطقه «پو» (جنوب غربی فرانسه) تأسیس شد.

بخش دوم: مکانیزم عملکرد مرکز نظارت بر تحول بزهکاری و پیشگیری از آن
در این چارچوب ابتدا به بررسی کادر حقوقی این مرکز و بعد کادر تئوری و نظری و در نهایت کادر و یا چارچوب تکنیکی (فنی) آن می‌پردازیم:

الف - چارچوب حقوقی مرکز:

از نظر حقوقی کسانی که در این مرکز کار می‌کنند یک گروه تحقیقاتی دانشگاهی هستند که نسبت به سایر مراجع و سازمانها مستقل‌اند. چراکه جهت رعایت گمنامی و بی‌نامی سوژه‌ها و افرادی که در این مرکز مورد مطالعه قرار می‌گیرند، استقلال این گروه تحقیقاتی ضروری به نظر می‌رسد. در اثر همین استقلال است که بررسی مطالعات و داده‌های جرم شناختی با توجه به عینیت‌های موجود زیر نظر یک شورای علمی و بدون توجه به ملاحظات دیگر صورت می‌گیرد.
ب - چارچوب تئوری مرکز:

از نظر تئوری، پدیده مجرمانه همان طوری که قبلاً گفته شد، در سطوح مختلف (بزه، بزهکار و بزهکاری) با روش مشاهده تجربی مورد تبیین و تفسیر قرار می‌گیرد. نکته‌ای که باید به آن توجه داشت این است که از نظر تئوری شکستی که در مورد مطالعه جرم در جرم شناسی مشاهده می‌شود به لحاظ تأکید و اهمیتی است که صرفاً به مرحله سوم داده شده است؛ یعنی صرفاً بزهکاری (پدیده کلی) مورد توجه جرم شناسی بوده است. مطالعات جرم شناسی آمریکای لاتین در سی سال گذشته، مشکلی را که ما در تبیین پدیده مجرمانه داشتیم، نشان داده است و به همین جهت است که در این مرکز تکیه بر مرحله دوم «تبیین پدیده مجرمانه» است. یعنی بزهکار از دیدگاه بالینی مورد مطالعه قرار می‌گیرد و نه بزهکاری (به عنوان یک پدیده کلی).

ج - چارچوب فنی اِسرواِتوار:

از نظر فنی کار مرکز در سه مرحله انجام می‌شود:
مرحله نخست جمع‌آوری اطلاعات و داده‌ها از طریق پرسشنامه‌ها است. در قالب این

→ یک کشور نمی‌تواند باشد که ذیلاً به برخی از آنها اشاره می‌شود:

الف - بسیاری از جرایم کشف نمی‌شوند. (رقم سیاه بزهکاری) ب - در بعضی از جرایم مباشران شناخته نمی‌شوند. (رقم خاکستری بزهکاری) ج - عاملین پس از ارتکاب جرم خودکشی می‌کنند و یا گشته می‌شوند و یا فرار می‌کنند. د - جنون ه - عفو عمومی و - تعلیق اجرای کیفر ز - تعدد جرم و ...

پرسشنامه‌هاست که اطلاعات مختلفی از محل‌های مختلف در رابطه با مجرم و بزه‌کار گردآوری می‌شود؛ به عبارت دیگر این پرسشنامه‌ها جوانب مختلف زندگی مجرم را در بر می‌گیرند. و در عین حال این داده‌های مربوط به بزه‌کاران علاوه بر مراجع سنتی مثل پلیس، دادگستری و زندانها، از محل‌های دیگری هم که جنبه کیفری ندارند؛ مثل مراکز ترک اعتیاد (مراکز اجتماعی)* جمع‌آوری می‌شود. بنابراین در این چارچوب است که به تاریخچه زندگی مجرم توجه می‌شود و اطلاعاتی در مورد سوابق و شرایط اجتماعی و اقتصادی و ... او جمع‌آوری می‌شود. کلیه این اطلاعات چه از نظر آمار جنایی و چه اطلاعاتی که از طریق مرکز کسب می‌شود پیرامون یک فرد و سوژه جرم انجام می‌شود. به بیان دیگر مرکز سعی می‌کند تا یک شناخت افقی در زمان مشخص پیرامون مجرم به دست آورد و به همین دلیل است که وقت زیادی برای تهیه این پرسشنامه‌ها صرف می‌شود.

جمع‌آوری اطلاعات و داده‌ها معمولاً از طریق پرسشنامه توسط دانشجویان دوره کارشناسی ارشد و دکترای حقوق جزا و جرم‌شناسی به طور رایگان و برای کسب تجربه عملی جهت پژوهشگران و محققان و نیز افراد دیگری که به نحوی از انحا با بزه‌کاران ارتباط دارند؛ مثل پلیس و مربیان تربیتی و غیره صورت می‌گیرد.

در مرحله دوم، داده‌ها و اطلاعات جمع‌آوری شده وارد کامپیوتر می‌شود. چنانچه جمع‌آوری داده‌ها به طور دقیق انجام گرفته باشد وارد کردن آن به کامپیوتر مشکلی نخواهد داشت.

مرحله سوم: پردازش داده‌ها یا بررسی اطلاعات جمع‌آوری شده است. آنچه که در اینجا اهمیت دارد این است که داده‌ها و اطلاعات دقیقی به کامپیوتر داده شود تا پاسخها برای تهیه و اجرای سیاست جنایی مناسب و مفید بوده باشد.

به طور خلاصه می‌توان گفت مرکز معمولاً سه نوع اطلاعات را پس از پردازش و بررسی ارائه می‌دهد:

الف - داده‌های ناخالص؛ در اینجا از کامپیوتر مثل ماشین حساب استفاده می‌شود. اینجاست که می‌توان میان داده‌های مختلف رابطه برقرار کرد. اما مزیت این داده‌های ناخالص این است که به روز است در حالی که آمار با فاصله دو تا سه سال آماده می‌شود که قابل استفاده نیست. با توجه به امکانات و محاسبات ریاضی که مرکز در اختیار دارد، در رابطه با تحول بزه‌کاری و سیاست جنایی می‌توان پیش‌بینی‌هایی به عمل آورد.

ب - داده‌های گزینشی و انتخابی؛ مرکز داده‌های ناخالص را به داده‌های جرم‌شناختی تبدیل می‌کند، تا مراجع تقاضاکننده داده‌های جرم‌شناختی بتوانند با عنایت به این اطلاعات، بر جوانب مختلف پدیده مجرمانه و سیاست جنایی و مناسب بودن یا نبودن آن آگاهی یابند.

* مثل انجمن کمک به معنادران، انجمن کمک به بزه‌دیدگان، بیمارستان تخصصی و ...

ج - پردازش داده‌های ناخالص برای اهداف علمی، به منظور بررسی صحت و سقم تئوریهای جرم شناختی، ارائه نظریه‌های جدید و بهبود و تکمیل مفاهیم و روش‌های جرم شناسی.

پس بدین ترتیب مرکز از طریق ارائه اطلاعات و داده‌های مناسب به مسئولین سیاست جنایی، نقش مهمی را در مبارزه مؤثر علیه جرم و بزهکاری ایفا نموده و موجبات تحول و پیشرفت علوم جرم شناختی را فراهم می‌سازد.

جدولی که در صفحه بعد می‌آید علاوه بر این که فعالیتهای فوق دانشگاهی، فعالیتهای پژوهشی و آموزشی آقای اتنف را بازگو می‌کند، چگونگی بهره‌گیری ایشان از دو نوع فعالیت اخیر خود را در جهت تحقق رسالتهای مرکز (ابسرواتوار) نشان می‌دهد.^۱

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

۱ - البته یادآوری می‌شود که ایشان در ابتدای کنفرانس به این نمودار اشاره فرمودند که ما ذکر آن را در اینجا ترجیح دادیم.

مرکز دایمی نظارت بر تحول بزهکاری و پیشگیری از آن
واقع در منطقه پو (جنوب غربی فرانسه)
رنالد اتنف

تدریس و آموزش

کلاسهای درس

۱. دوره کارشناسی ارشد
۲. دوره دکتری

حقوق جزا و جرم شناسی

تحقیقات (دانشکده حقوق پو)

«مرکز پژوهشها و مطالعات پیرامون
بزهکاری و ناسازگاری اطفال»

و
مرکز علوم جنایی

فعالتهای بیرون از دانشگاه

فعالتهای محلی

فعالتهای ملی

فعالتهای بین‌المللی

۱. «جامعه بین‌المللی جرم شناسی»
۲. «انجمن بین‌المللی حقوق جزا»

مرکز دایمی نظارت بر تحول بزهکاری و پیشگیری از آن

جمع‌آوری اطلاعات و داده‌های راجع به:

۱. پیشگیری از بزهکاری
۲. بزهکاری:

الف - بزرگسالان ب - اطفال و نوجوانان

بررسی و پردازش داده‌ها و اطلاعات مربوط به پیشگیری و بزهکاری به منظور ارائه به:

«مراجع و ارگانهای مسؤوّل تهیه و اجرای سیاست جنایی»

۳. پلیس و زندان‌داری

۲. دادگستری

۱. ادارات و سازمانهای دولتی و
انجمنها و مؤسسات خصوصی ذینفع